

Tio goda råd till dig som släktforskar

Av Håkan Skogsjö

5

SVERIGES SLÄKTFORSKARFÖRBUND Stockholm • Göteborg
MCMXCVIII

Om att söka sina rötter

Lusten till kunskap är en utmärkande egenskap hos människan. Djur kan visserligen vara både nyfikna och läraktiga, men saknar förmågan att förstå och forma abstrakta orsakssammanhang. Den förmågan, att söka sammanhang, gör att vi människor kan lockas att forska i vår släkt, att söka våra rötter. Vi har två föräldrar och anar att också de måste haft två föräldrar, likaså de i sin tur... Tanken fascinerar och nyfikenheten väcks. Vad gjorde egentligen mina föräldrars föräldrars föräldrars föräldrar? Och vilken betydelse har de haft för mig? Frågorna kan tyckas enkla och okomplicerade. Men utan förmåga att i tanken skapa bilden av för länge sedan bortgångna släktled skulle vi aldrig kunna ställa dem. Än mindre skulle vi klara att i praktisk handling söka svaren och med hjälp av gamla urkunder, tryckt litteratur och muntliga berättelser forma konturerna av en svunnen verklighet. Kort sagt: Släktforskningen blir snart en fascinerande resa i tiden – till en värld som inte längre finns.

1. Vässa ditt kritiska sinnelag

De källor släktforskaren använder talar inte alltid sanning. Det finns felaktigheter i kyrkböcker och andra urkunder, och gamla fasters berättelse om sin farfar kan vara fylld av missuppfattningar. Forskaren som söker sanningen om släktens historia måste utveckla sitt kritiska sinnelag: Vad är egentligen sant? Vilka uppgifter kan jag lita på? Någon enkel regelbok finns inte, men det sunda förnuftet räcker långt. Tumregeln är: Ju kortare tid som förflutet mellan en händelse och dess nedtecknande, desto trovärdigare är uppgiften. Ett exempel: Om kyrkboken uppger att en person emigrerade 1897 till Amerika, men gamla faster i dag påstår att det skedde tio år tidigare, då har sannolikt kyrkboken rätt – såvida ingenting talar för motsatsen. Metoden – eller kanske man ska säga konsten – att värdera källor brukar kallas källkritik. Den som vill lära sig mer om källkritik ska be biblioteket leta fram en bok från 1961 med titeln *Handbok i släkt och personforskning* av Bengt Hildebrand. Läs särskilt kapitel 2!

2. Försök att alltid dubbelkolla

Tyvärr är det lätt hänt att forska fel. Torparen Anders Persson uppges vara född 1797 i Mellby socken, och i Mellby födelsebok finns mycket riktigt en Anders Persson född det året. Visst måste det vara han! Och sedan fortsätter jakten på fler förfäder bakåt i tiden. Men risken är stor att födelsenotisen egentligen avser en annan person än den man söker. Därför försöker den seriösa forskaren att dubbelkolla alla släktskap. Ett bra sätt är att följa en person i husförhörslängden från tiden som barn hos föräldrarna till dess att han eller hon är gift och har egna barn. Då har forskaren kontrollerat släktskapet dels i födelseboken och dels i husförhörslängderna. Dessvärre börjar husförhörslängderna ofta ganska sent, i slutet av 1700-talet eller början av 1800-talet. Men innan dess är det möjligt att dubbelkolla med hjälp av bouppteckningar, som brukar finnas bevarade från 1700-talets förra hälft. Ännu längre tillbaka i tiden kan mantalslängderna användas.

3. Notera källan. Alltid!

Källhänvisningarna är forskningens fundament. Tack vare dem är det möjligt att gå tillbaka och kontrollera. Och utan dem är det omöjligt att värdera olika uppgifter. Har en forskare antecknat två olika födelsetider för en förfader, den 12 april 1731 och den 12 juli 1731, kan han inte veta vilken som är mest sannolik om han inte också noterat varifrån uppgifterna är hämtade. Har han däremot skrivit upp att den förra kommer från en husförhörslängd som omfattar åren 1785–90 och den senare från födelseboken, då är saken enkel. Födelseboken är mest trovärdig, eftersom anteckningen i den är gjord kort efter händelsen (födelsen), medan anteckningen i husförhörslängden tillkom när personen var en bra bit över 50 år. Att under forskningens gång göra källhänvisningar behöver varken vara tidsödande eller komplicerat. Är en uppgift hämtad ur födelseboken, räcker en enkel förkortning som »fb» eller bara »f».

4. Använd modern stavning

Präster och andra skrivkunniga förr i tiden stavade som krattor. Det tycker vi i dag, men egentligen gjorde de inte det. Några bestämda stavningsregler fanns inte, och därför är det ganska naturligt att såväl vanliga ord som sockennamn, bynamn och personnamn kunde skrivas lite hur som helst. Mellby, Mälby, Melbyy, Mällby, till exempel. För oss sentida forskare är det inte ändamålsenligt att göra som prästerna och ibland skriva en förfaders namn Pehr Ericson och ibland Pär Ericksson. Bättre är att använda modern stavning (Per Eriksson). Forskaren hittar korrekt stavning av ortnamn på CD-skivan *Sveriges ortnamn* eller på moderna kartor. Personnamn (förnamn och fadersnamn) stavas enligt Sveriges Släktforskarförbunds namnlista (i: *Släktforskarnas årsbok 1995*). Notera dock att rättstavning endast bör användas när forskningsresultaten sammanställs. När forskaren antecknar vad som står i en särskild källa, en födelsebok eller en husförhörlängd, är det bäst att skriva av den så exakt som möjligt.

5. Var generös mot forskarkollegor...

Nästan alla släktforskar för att de tycker det är kul och intressant, mycket få för att tjäna pengar (och knappt någon lyckas skrapa ihop en anständig lön genom att forska åt andra). Släktforskarrörelsen har under de senaste decennierna blivit en folkrörelse av rang i Sverige. Alla forskare stöter förr eller senare på andra som ägnar sig åt samma släkter eller socknar som man själv. Då är det självklart att dela med sig av erfarenheter och uppgifter, allt efter möjlighet och förmåga. Ett sådant utbyte är ofta både lärorikt och stimulerande. Att ta betalt för enstaka uppgifter gör man helt enkelt inte forskare emellan. Frågan är dock hur långt generositeten rimligen bör sträcka sig. Är det ogint att inte ge bort en större släktutredning när den som ber om den ingenting har att ge igen? Knappast. Umgänget inom släktforskningen fungerar som vanligt umgänge. Man bjuder sina vänner så länge man har lust och tycker att det är trevligt. Men bjuder de aldrig igen finns risken att man tröttnar efter ett tag.

6. ...men ge aldrig bort en hel databas

Datorn har revolutionerat släktforskningen. När en forskare förr skulle dela med sig av sina resultat, var han tvungen att manuellt skriva ner de önskade uppgifterna. I dag trycker han på en knapp och släktutredningen skrivs ut automatiskt. Denna snabbhet är bra, men skapar också nya problem. Undermåliga forskningsresultat sprids med oroväckande hastighet. En forskare skriver in uppgifter från en föråldrad bok i sin databas (ofta tyvärr utan källhänvisning!) och ger sedan databasen till andra intresserade. Som sedan ger uppgifterna vidare... Felaktigheterna löper som en smitta från databas till databas. En grundregel är att aldrig ge bort databaser, utan endast utdrag på papper eller som textfiler. Och ger någon dig en databas, ska du aldrig – säger aldrig! – importera den till din egen utan att först noggrant kontrollera innehållet. Betrakta felaktigheter som virus, som visserligen inte förstör din dator men däremot utgör ett kollektivt och allvarligt problem inom forskningen.

7. Kunskap är all forsknings moder...

Den som släktforskar söker kunskap. Samtidigt är det omöjligt att släktforska utan kunskap. Det påminner om paradoxen med hönan och ägget. Släktforskaren måste hela tiden lära sig mer om forskningens metodik och om vilka källor som finns. Tack vare denna förkovran kan han nå längre i sin forskning. Det finns en rikhaltig litteratur att studera; enklast är att börja med de vanliga handböckerna i släktforskning och gå vidare med hjälp av deras litteraturlistor. Forskningen blir inte meningsfull om du endast jagar namn, yrken och årtal. Det gäller att försöka förstå hur förfäderna levde. Hur försörjde de sig? Hur såg byn ut där de levde? Hur tedde sig deras vardag? Om flera förfäder varit torpare i Skåne på 1700-talet är det intressant att veta hur just sådana kan ha levat. På biblioteket finns böcker om trakten där de bodde och om hur torparnas villkor såg ut, både i Skåne och i övriga Sverige. Och finns inte böckerna på ditt eget bibliotek, kan de lånas från ett annat.

8. ...men lita inte på allt som är tryckt

Det finns en rikhaltig genealogisk litteratur. Samlingsverk med släktutredningar, biografiska verk över olika yrkesgrupper och tidskrifter – för att ta några exempel. Under senare år har släktutredningar också börjat publiceras på Internet. Någon samlad förteckning – en bibliografi – över denna litteratur finns tyvärr inte än. Det är därför ganska svårt att få en god överblick. I forskarsalarna på riksarkivet, krigsarkivet och landsarkiven finns de viktigaste och mest användbara böckerna som referensverk. Där är det lärorikt att botanisera i väntan på att de beställda arkivalierna hämtas fram. Tyvärr innehåller släktforskarlitteraturen ofta felaktigheter. Det gäller särskilt medeltiden samt 1500- och 1600-talen; uppgifter från 1700- och 1800-talen är mer tillförlitliga. En enkel tumregel är att en nyare bok är mer att lita på än en gammal. Men det finns givetvis undantag. Ett verk som släktforskare ofta förbiser är *Svenskt biografiskt lexikon*, som håller mycket hög klass och numera finns på ^{CD}.

9. Diskutera, fundera, argumentera

Kanske kan man säga att kunskaper med tiden – i bästa fall – kan mogna till insikter, en slags kunskap som är djupare och mer bestående än enbart kändomen om enkla fakta och praktiska handgrepp. Det är mot en sådan insikt vi släktforskare strävar, när vi försöker förstå hur människors liv och livsvillkor tedde sig i äldre tider, kanske i ett försök att få perspektiv på vår egen tillvaro och jämföra vår situation med andra människors. Lever vi ett bra eller dåligt liv? Vad har den dramatiska utveckling samhället genomgått under 1800- och 1900-talen inneburit för oss? Förlorade vi något på vägen? En sådan insikt är ingenting forskaren enbart kan läsa sig till i en bok. Den kräver också ett livligt utbyte med människor som funderar kring liknande frågor. Visserligen kan släktforskning vid en första anblick te sig som ensamvarens hobby. Men den som vill nå längre än till den enkla anjakten måste umgås med andra forskare och ständigt pröva sina funderingar mot deras erfarenheter.

10. Glöm aldrig: *Hellre ingen ana alls än tio felaktiga*

Antavlan – den grafiska uppställningen över en persons förfäder – är en förrädisk konstruktion. Släktforskaren strävar till att fylla rutorna på papperet, notera far och mor, farfar, farmor, morfar, mormor och deras föräldrar i sin tur – och sedan vidare bakåt i tiden. Bakom varje ruta släktforskaren lyckas fylla lurar två ofyllda, och redan från början vet han att det finns 16 rutor i den fjärde generationen och 256 i den åttonde. Denna matematiska förutsägbarhet kan leda till svåra frestelser. Vi vill så gärna sätta namn i de tomma rutorna bakom morfars mormors mor att det kan vara lockande att minska beviskraven, helt enkelt slarva lite grann. Vi låter bli att dubbelkolla eller litar på den gamla boken vi hittade på biblioteket. Vill det sig illa sitter vi snart med inte enbart felaktiga föräldrar till morfars mormors mor, utan också tiotals eller i värsta fall hundratals förfäder som inte är våra. Bara för att vi så gärna ville fylla ett par luckor på antavlan.

Och ett avslutande råd:

Bli medlem i Sveriges Släktforskarförbund!

Sveriges Släktforskarförbund arbetar för att göra det enklare att släktforska och förbättra villkoren för forskarna. Förbundet är sammanhållande organ för den svenska släktforskarrörelsen, som består av omkring 120 föreningar och 32.000 medlemmar. Riksförbundet arbetar med opinionsbildning och har kontinuerlig kontakt med myndigheter och politiker. Det bedriver också en omfattande utgivning av böcker, CD-skivor och andra skrifter, exempelvis *Nättidningen RÖTTER* (www.genealogi.se). Enskilda personer kan bli stödjande medlemmar i riksförbundet. Årsavgiften är 180 kr/ år (1999), personer under 25 år betalar halv avgift. I medlemsavgiften ingår fem nummer av tidningen *Släkthistoriskt Forum* och två nummer av skriftserien *Svenska Antavlor*. Dessutom får medlemmar köpa *Släktforskarnas årsbok* till kraftigt rabatterat pris. Förbundet har också ett stort sortiment av böcker, CD-skivor, blanketter och arkivkartonger, som medlemmar kan köpa till förmånliga priser. Sänd in talongen på nästa sida!

